

**SCIENTIFIC PAPERS
OF THE UNIVERSITY OF PARDUBICE**
Series C

Faculty of Humanities

6 (2000)

**K FILOSOFICKÉMU ZÁKLADU PEDAGOGIKY G. A.
LINDNERA**

Karel Rýdl

Fakulta humanitních studií Univerzity Pardubice

Pro formulování následujících řádek mne inspirovala Lindnerova práce "Die pädagogische Hochschule" (Wien 1874), v níž Lindner napsal: *Pedagogika je přesná, i když teprve se vytvářející věda; hlavními pilíři, z nichž před našimi zraky vyrůstá její neotřesitelná stavba, jsou psychologie a logika, tedy dvě vědy značně exaktní. Její další oblastí je potom rozsáhlá říše výchovy v pestře členěném organismu našeho školství, stejně jako v tichých prostorách domácností. Zde jde o to, aby byly uplatňovány ty principy, které jsou samy o sobě rozumné, a od jejich respektování nebo nerespektování je odvozováno zdraví následujících generací.*

(G. A. Lindner: Die pädagogische Hochschule. Wien 1874, s. 10). Hned po přečtení se mi začaly vybavovat názory německého filozofa a pedagoga Herbarta, který platí za tvůrce koncepce teorie pedagogiky, postavené na filozofii a etice, a který výrazně ovlivnil Lindnerovy názory.

Tzv. český herbartismus a jeho hodnocení je stálým problémem pedagogické historiografie v českých zemích a podobně jako by měl každý český historik vyjádřit svůj vztah k husitství, měl by každý český historik pedagogiky vyjádřit své hodnocení českého herbartismu. Složitost právě spočívá v tom, s jakou šíří záběru k hodnocení přistupujeme. Zcela jinak se totiž problém jeví z úzkého hlediska vztahu Herbart a Lindner v oblasti pedagogiky a jinak vypadá hodnocení problému z pozic vnímání myšlenkových proudů 60. až 80. let 19. století, např. hegelovské a spencerovské filozofické orientace a jejich vlivu na české filozofické myšlení, v němž hrál český herbartismus vzhledem k situaci značně pokrokovou úlohu (viz např. J. Král: G. A. Lindner. Život a filosofie. Praha 1929; J. Uher: Myšlenkové dílo Lindnerovo. Praha 1924; I. Tretera: Herbart. Praha, UK 1990; J. Cach - K. Dvořák: G. A. Lindner a jeho odkaz dnešku. Praha 1970). Prosté přejímání ryze negativních hodnocení vlivu Herbarta na českou pedagogiku (např. J. Úlehla, L. Kratochvíl, J. Váňa) již dnes přestává být funkční a pokud nechceme ulpět jen na povrchní *žurnalistické* úrovni hodnocení minulosti a nechceme porozumět složitosti tehdejší doby (díky které pochopíme řadu proudů a protiproudů i dnešní doby), nemůžeme se spokojit s jednoznačnými soudy. Lindnerovi se podařilo např. v jeho již dnes velmi vzácné *pedagogické encyklopedii* ukázat českým pedagogům, filozofům a učitelům pod heslem o Herbartovi nový pohled na nutnost propojenosti filozofie a pedagogiky s jejich vlastní vychovatelskou a učitelskou praxí.

Lindner píše: *Tvůrce nové vědecké pedagogiky a zakladatel filozofického systému, který se stále více uplatňuje...* (G. A. Lindner: *Enzyklopädisches Handbuch...*, Wien 1883, s. 168). Lindner jako jeden z prvních českých pedagogů a filozofů postřehl, že Herbartova velikost je v překonání spekulativnosti filozofie přesným sledováním zkušenosti a v přenášení výsledků takového *realistického* pojetí filozofie do nově se tvořící psychologie. Síla Herbartovy psychologie je v její analytičnosti, vycházející z širokého okruhu osobních (lidských) zkušeností a nikoliv z výsledků spekulativní filozofie (tzv. syntetická psychologie). A Lindner stále tvrdil, že bez analytické (tedy vědecky orientované) psychologie nebude ani vědecká pedagogika. Kromě toho Lindner vysoce ctil Herbartu jako člověka, pro jeho charakter, vztah k pravdě a snahy o uskutečnění nových záměrů v oblasti výchovy, v čemž navazoval na Kantovu ideu *erst Experimentalschulen, dann Normalschulen* (cit. dle: J. Cach: *Gustav Adolf Lindner. Život a dílo zakladatele pedagogiky*. Praha, UK 1992, s. 69). V rámci těchto souvislostí je zajímavé, že v hesle o Herbartovi se Lindner vůbec nezmiňuje o tzv. herbartismu, který svojí mechaničností, dogmaticností a uzavřeností způsobil značné škody v oblasti rozvoje školské politiky, ale i pedagogiky koncem 19. století. Kolik asi učitelů a pedagogů si Lindnerovo hodnocení herbartismu přečetlo v hesle nazvaném „Herbartova škola“. Lindner v něm skrytě varoval před zjednodušeným viděním Herbartu prostřednictvím jeho pokračovatelů a vykladačů. Bohužel drtivá většina kritiků tradiční školy na přelomu 19. a 20. století právě tomuto nebezpečí podlehla a způsobila značné problémy i v rozvoji tzv. reformně pedagogických hnutí, která místo aby na to živé a hodnotné v Herbartově pedagogice navázala a rozvinula to v nových podmínkách, vylila *Herbartovo dítě i s herbartistickou vaničkou*, čímž nechtěně umožnila značnou zjednodušenost výkladu nového výchovného paradigmatu *vom Kinde aus*. Teprve v 70. letech se v Německu objevily (díky pracím W. Asmuse) snahy po návratu k Herbartovi a k jeho očištění od nesmyslných negativně kritických nánosů přívrženců reformně pedagogických proudů konce 19. století.

Již několikrát jsem v souvislosti s Herbartovou a Lindnerovou filozofií použil slovo *zkušenost*. A právě problém vnitřní zkušenosti (niternosti, ducha) patřil ve druhé polovině 19. století k nejvážnějším a nejaktuálnějším problémům českého filozofického myšlení. Tomuto problému se nevyhnuli ani čeští herbartisté. Pro mně a doufám, že i pro účastníky tohoto semináře bude zajímavý nikoliv jen připomenutí způsobu pohledů českých herbartistů druhé poloviny 19. století (Dasticha, Lindnera a Durdíka), ale i vyvození důsledků pro obecnou pedagogiku a pomocí ní dále pro praktickou výchovu a způsoby vzdělávání.

Např. pro pedagogiku byl velmi podnětný Dastichův problém, který naznačil ve své práci *Empirická psychologie s dodatkem: Úvod do studium filosofie*. Praha 1867. Zde na str. 28 rozvíjí úvahy o apercepci. Přitom rozlišuje nejen to, *co se v hotové představě představuje*, ale i to *co se jí představuje*. Z hlediska logického, tedy ve smyslu logickém, je představa podstatou, zachycuje obsah, který se opakuje v individuálních projevech, ale z hlediska psychologického, tedy ve smyslu psychologickém je představa jevem. Myšlení je pak orientováno na obsahovou stránku a jeho účelem je získat pravdu. V těchto souvislostech potom *já* vystupuje jako subjekt i objekt analýzy zároveň. A právě zde se ukazuje značná role filozofie jako oboru, který reflexí zkušenosti překračuje to, co je dáno ve zkušenosti a směřuje ke kladení otázek po předpokladech zkušenosti. Dastich byl silně ovlivněn německým myslitelem J. G. Fichtem, který napsal: *Má-li já být stále totožné se sebou*,

musí usilovat o to, aby bezprostředně působilo na věci, na nichž je závislá představa a pocit člověka. (J. G. Fichte: Pojem vzdělance. Praha 1971, s. 26-27).

Dastichovým rozlišením psychologického a logického aspektu myšlení je naznačen problém, který již několik desetiletí před Dastichem formuloval s vlastní přeslovnou přesností B. Bolzano. Filozofie byla pro Bolzana *vědoslovím*, vědou o vědách. Jejím úkolem je určování hranic mezi jednotlivými vědními obory a zároveň i hledání forem, jak lze jednotlivé obory vyložit v jejich vzájemných souvislostech. V návaznosti na Herbartu zjišťují jak Dastich, tak i Lindner, že myšlení se orientuje na obsahovou stránku a jeho účelem je získat pravdu. K tomu je ale nezbytné disponovat přesnými a jasnými pojmy. Proto považovali za důležitý obsah filozofie, totiž provádět činnost, týkající se *tříbení pojmů*. U Dasticha se jednalo o podobnou záležitost jako u eleatů, totiž *popřít* pohyb. Lindnerův *Úvod do filozofie* (Einleitung in das Studium der Philosophie) vyšel ve Vídni v roce 1866, tedy o rok dříve než již zmiňovaná kniha Dastichova. Oba filozofové vycházeli z Herbartovy učebnice z roku 1813 (Lehrbuch zur Einleitung in das Studium der Philosophie). Lindner vymezil úkol filozofie jako zpracovávání pojmů (Bearbeitung der Begriffe). Základem a východiskem mu byla normální skepse, která otrásá běžným pohledem na svět, jakmile se ukáže, že nás bezprostřední zkušenost může zklamat. Proto považoval za hlavní úkol filozofie reflexi procesu zkušenosti. Předmětem zkušenosti jsou potom pojmy, které Lindner chápal jako protiklady toho, co je dáno (das Gegebene), tedy jako to, co bylo námi pochopeno (das Begriffenes). Spolu s J. Peškovou řečeno se filozofie nemá zabývat jednotlivými jsovcy, jak jsou dána v bezprostřední zkušenosti, ale jejím tématem by měla být sama zkušenost v jejích předpokladech.

Vedle nutnosti filozoficky zpracovat výsledky jednotlivých vědních oborů zdůrazňoval Lindner zejména důležitost zkoumání kategorie *ducha*, tedy oboru vnitřní zkušenosti, který je výhradně předmětem filozofie, neboť k této oblasti nelze přistupovat pomocí *pák a šroubů, ani vahami a reagenciemi* (G. A. Lindner: Úvod do studia filozofie, s. 51; G. A. Lindner: O nynějším stavu filozofie. Řeč při zahájení akademických čtení na české univerzitě. In: ČČM 1882, s. 489). Lindner připojil ke svému *Úvodu do studia filozofie* také slovník pojmů, v němž je u pojmu *Geist* (duch) uvedeno: *ein Wesen, an welchem sich bloße zeitliche Zustände befinden* na rozdíl od látky (Stoff, Materie), kterou chápe jako *Inbegriff dessen, was einen gewissen Raum ausfüllt*. Tak jsou podle Lindnera objektivní proměny *nervstva* (látky) provázány subjektivními ději ducha. *Pocit* se tak stává korelátem pohybu, jde o stav *metafyzický*, neboť je stavem pouze časovým, není *fyzický*, nepodléhá prostoru. Tímto rozbohem se Lindner snažil řešit ještě dlouho po něm otevřený problém psychofyzického paralelismu.

Důležitá byla i Lindnerova myšlenka realismu. V něm totiž viděl rozdíl mezi spekulativní a exaktní filozofií a to v realismu jako stanovisku, které vychází od jsoučího, k němuž patří i obor vnitřní zkušenosti. Již jsem na začátku uvedl, že právě tento problém vnitřní zkušenosti se stal pro českou filozofii druhé poloviny 19. století velmi závažným problémem (např. G. A. Lindner: O utajených představách (1875) nebo jeho spis *Záhady psychologické* (1885)). Problém duchovní skutečnosti, forem společenského vědomí nebo duchovní reprodukce zajímal i další evropské myslitele (např. Marxe). Zajímavý je v této souvislosti následující citát z Lindnerova spisu *Pedagogika na základě přirozeném, kulturním a mravním* (Roudnice nad Labem 1888): *Člověk „jednotník“ jest toliko jednou buňkou v organismu společnosti ... jeho život jest toliko životem tohoto společenského celku,*

alespoň pokud se týče veškerých úkonů duchovních a kulturních, v nichž se nadřazenost bytosti lidské jeví.

K výše uvedenému tématu vnitřní zkušenosti měl co říci i Josef Durdík. Kladl si např. otázku, jaká je podstata světa a je-li poznatelná. Navazoval na Herbartovy věci *o sobě a reály* a šel dokonce za ně. Durdík považoval věci *o sobě* nejen za kauzálně působící, ale i za prostorové a časové, neboť by jinak realita sama o sobě - neprostorová a nečasová - nemohla působit na člověka, který se právě v čase a prostoru nachází. Dnešními slovy bychom mohli Durdíkovu úvahu interpretovat možná takto: Dříve, než začneme myslet, jsme v kauzálním spojení s něčím, co nejsme my, s věcmi o sobě, se skutečností. Toto spojení je zprostředkováno nitrem. Takové niterné zprostředkování označoval Durdík za *ideu*. Ovšem v tomto smyslu nechápal Durdík idealismus jako prioritu vědomí před bytím, ale vyjádření zprostředkující role vědomí jako media determinace vědomí bytím.

Smyslem příspěvku bylo ukázat, že díky českému herbartismu, jehož čelným představitelem G. A. Lindner byl, který nastolil velmi závažné otázky a problémy, bylo české filozofické myšlení na úrovni evropského myšlení. Hlavními tématy byla otázka vztahu filozofie a dílčích vědních disciplín, problém vědomí a jeho působení v oblasti poznávání a v praktickém jednání. Již Lindner prosazoval v rámci pedagogiky filozofické myšlení, jehož projevem je např. i to, že pravá kritika neanalyzuje odpovědi, ale otázky. Dějiny nás učí, že nejlepší metodou, jak najít odpovědi na staré otázky, je nahradit je novými otázkami.